

Vormgeving: Boekhorst design, Culemborg

Cartografie: Erik van Oosten

Druk: Wilco, Amersfoort

Foto omslag: Tijdens de Tweede Politionele Actie rukken Nederlandse militairen ten zuiden van Djokjakarta op, 19 december 1949.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De meningen en opvattingen die in deze publicatie worden uitgesproken, zijn en blijven voor de verantwoordelijkheid van de auteur. Zij geven niet noodzakelijkerwijs de mening weer van de minister van Defensie.

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij de facilitaire ondersteuning van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher. The views expressed in this publication are those of the author and do not necessarily reflect the views of the Minister of Defence.

© 2016 dr. R.P. Limpach, The Hague, the Netherlands

Eerste druk (gebonden): september 2016

Tweede druk (paperback): oktober 2016

Printed in the Netherlands

ISBN 9789024407170

NUR 680, 689

www.boomgeschiedenis.nl

DE BRANDENDE KAMPONGS VAN GENERAAL SPOOR

Rémy Limpach

Boom, Amsterdam

Inhoud

Woord vooraf 13

Hoofdstuk 1

INLEIDING 17

Stand van het onderzoek en nationaal debat 20

De sensationele onthullingen van Joop Hueting 21

Massageweld in veteranenbrieven 22

Ontkenning van massageweld in veteranenbrieven 25

Het Nederlands ‘excessendebat’ in vogelvlucht 27

De Excessennota 29

Wetenschappelijke publicaties 33

Vraagstelling, methodiek en thematische afbakening 38

Bronnen 39

Ambtelijke bronnen 39

Archief Van Rij en Stam 39

Overige ambtelijke archieven 41

Niet-ambtelijke bronnen 42

Memoires en egodocumenten 42

Oral history-interviews 43

VARA-brieven en soldatenbrieven 43

Spelling en begripsdefinities 44

Indeling 46

Hoofdstuk 2

DE INDONESISCHE ONAFHANKELIJKHEIDSOORLOG 1945-1949 49

Voorgeschiedenis, verloop en oorlogsstrategie 49

Nederlandse ideologieën vóór de oorlog 49

De Japanse bezetting en de gevolgen ervan 50

Het verloop van de oorlog 52

Eerste fase van de oorlog (najaar 1945 - eind 1946) 52

Tweede fase van de oorlog (eind 1946 - midden 1947) 54

Derde fase van de oorlog (midden 1947 - eind 1948) 54

Vierde fase van de oorlog (eind 1948 - eind 1949) 56

Type oorlog en Nederlandse inschattingsfouten 59

De Nederlandse spelers 63

- Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) 63
  - Oud-krijgsgevangenen en vrijwilligerseenheden van het KNIL* 63
  - Autochtoon personeel van het KNIL* 74
- Oorlogsvrijwilligers van de Koninklijke Landmacht (KL) 80
- Dienstplichtigen van de Koninklijke Landmacht (KL) 88
- Commando's en militaire inlichtingendiensten 99
- Hulptroepen en paramilitaire organisaties 101
- Spanningen en rivaliteiten tussen KNIL en KL 109
  - Verschillen in cultuur en mentaliteit tussen KNIL en KL* 109
  - Wederzijdse verwijten over gebruik van geweld* 112
  - KNIL-officieren in sleutelposities* 113

De militaire tegenstander 119

Hoofdstuk 3

DE EERSTE GOLF VAN EXTREEM GEWELD IN 1945-1946 127

Indonesisch massageweld 128

- Begin van de revolutie 128
  - Het uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheid* 128
  - Eerste geweldsescalaties* 130
  - Interne Indonesische machtsstrijd* 135
  - Pogingen tot indamming van het geweld van Indonesische zijde* 138
  - Republikeinse 'beschermingskampen' of 'gijzelingskampen'* 140
- Indonesisch massageweld tijdens de Bersiap 142
  - De Bersiap in Bandoeng* 142
  - De Bersiap in Soerabaja* 148
  - De Bersiap in Batavia* 155
  - De Bersiap in Buitenzorg* 157
  - De Bersiap in Semarang* 157
  - Indonesisch massageweld tegen Chinezen* 158
  - Indonesisch massageweld tegen Indo-Europeanen en Ambonezen* 164
  - Berdaulat* 166

- Het Indonesische massageweld houdt aan 167
- Aantal slachtoffers en 'genocide' 171
- Oorzaken van het Indonesische massageweld 172
- Verantwoordelijkheid voor de massaslachtingen 178

Nederlands massageweld 180

- Koloniale restauratiepogingen 180
- Nederlandse waarneming van de Bersiap 182
- Eerste extreme gewelddaden en spanningen met de Britten 183
- Strijd om de macht in het koloniale kamp 196
- Extreem geweld en spanningen tussen de geallieerden 198
- Nederlands massageweld tegen Chinezen 215

- Brits massageweld** 225
  - Het platbranden van Bekasi 227
  - Het bombardement van Tjibadak 231
  - Britse strafexpedities op Sumatra 232
  - Britse moorden op gevangenen en martelingen 235
  - Brits massageweld in Nederlandse bronnen 237
  - Oorzaken en balans van het Britse massageweld 238
- Massageweld door de tijdelijke Japanse ordehandhavers** 244

Hoofdstuk 4

CASESTUDY'S 247

- De Zuid-Celebes-affaire** 247
  - De stichting van Oost-Indonesië 248
  - Het Australische intermezzo (augustus 1945-februari 1946) 248
  - Het Britse intermezzo (februari-juli 1946) 252
  - Nederlands massageweld: intensivering van het geweld 255
  - Indonesisch massageweld: groeiend verzet 265
  - De doodseskaders komen 270
  - Legaliseringspoging versus struisvogelpolitiek 279
  - Moord op gevangenen 289
  - Uitbreiding van de vrijbrief om te doden 292
  - De 'vuurpaniek' van Galoeng Lombok 296
  - De macht van de Nederlandse bajonetten 299
  - Nasleep van de Zuid-Celebes-affaire 305
  - Dekmantel militaire actie 317
- Rawagede of het Nederlandse My Lai** 323
  - De 'rijstschuur' Krawang als hardnekkige verzetshaard 324
  - De massamoord in Rawagede als doelbewuste afschrikking 325
  - Interne correspondentie als bewijsstukken voor de rechtbank – 60 jaar later 328
- Terreur in Tjililitan** 337
- Massamoord in Malang** 345
- Bloedbruiloft in Tjilatjap** 353
- Amok in Kendal** 356
- Het Bali-drama** 360
  - Eerste bedrijf: De koning en zijn vele helpers in het laatste paradijs 360
  - Tweede bedrijf: De hand in het wespennest en de handgranaat in het kantoor 369
  - Derde bedrijf: De bijzondere onderzoeken verzanden in het moeras 373
  - Vierde bedrijf: De 'bijproducten' verkrachting, marteling en moord 379
  - Vijfde bedrijf: Het spoor in het dossier loopt dood en het doek valt 385

Hoofdstuk 5

VORMEN VAN EXTREEM GEWELD 389

Technisch geweld 389

Tanks en pantservoertuigen 392

Artillerie en mortieren 394

De luchtmacht 399

De Koninklijke Marine 414

Plunderingen 419

Gebrek aan discipline 419

Andere delicten 423

Betrokkenheid van officieren 424

Algemene cultuur van wetteloosheid 427

Brandstichtingen, vernielingen en ‘zuiveringen’ 430

Zuiveringen als deel van de koloniale militaire filosofie 430

Brandstichting en vernieling als afschrikings- en strafmaatregelen 433

Geweld tegen gevangenen te velde 439

Geësceneerde vluchtelingen 439

Motieven en rechtvaardigingen 442

Patroon van arrestatie, mishandeling en liquidatie 446

Geweld tegen gevangenen bij verhoren 449

Systematisch martelende inlichtingendiensten 450

Gebrekkige selectie en opleiding van de inlichtingendiensten 455

Het primaat van de oorlog als legitimatie voor marteling 457

Geweld tegen vrouwen en kinderen 460

Minderjarige slachtoffers 460

Vrouwelijke slachtoffers 462

Hoofdstuk 6

ONDERZOEK NAAR EN BESTRAFFING VAN EXTREEM GEWELD 467

Onderzoek naar buitensporig geweld 468

Opbouw van de civiele en militaire justitie 468

De positie van de legercommandant 470

De positie van de auditeurs-militair en de MP'ers 473

De positie van de procureur-generaal 476

Excurs: procureur-generaal Henk Felderhof 478

De positie van de troepencommandanten 483

Krijgsraden te velde 485

Temporaire krijgsraden 486

Institutionele partijdigheid en tandoosheid 487

Praktische problemen bij de berechting 497

Bestrafing van Nederlandse en Indonesische daders	498
Strafmaat en bestrafing van Nederlandse militairen	498
Juridische omgang met Indonesische krijgsgevangenen en politieke gevangenen	509
Massa-arrestaties en overbelasting van het justitiële apparaat	514
Standrecht: eigenrichting als strategie om problemen op te lossen	521
Bijzondere krijgsraden als bekentenis van mislukking	525
Het koloniale strafrechtstelsel en het gevangeniswezen	531
<i>Interne inspectierapporten van de overheid en getuigenissen van veteranen</i>	531
<i>Republikeinse kritiek</i>	533
<i>Nederlandse kritiek</i>	534
<i>Externe rapporten van ICRK-afgevaardigden</i>	535
<i>Excurs: de Bondowoso-ramp</i>	541
Militair strafrecht en internationaal oorlogsrecht	544
Mythen omtrent Nederlandse krijgsgevangenen	549

Hoofdstuk 7

VERHULLING EN CONTROLE VAN EXTREEM GEWELD 555

Verhulling binnen het militair-civiele apparaat	556
Overlevingsdrang en groepsgeheimen	556
De sleutelpositie van de commandant	560
Doofpotcoalities door de rangen heen	567
Doofpotbeleid van de militaire leiding	572
Verdoezeling van politiegeweld	575
Middelen om extreem geweld te verhullen	576
Het opportuniteitsbeginsel	576
Ontkenning en bagatellisering	578
Eufemistisch of verhullend taalgebruik	581
Gebrek aan bewijzen, getuigen en bevoegdheden	582
Gebrek aan externe controlemechanismen	583
Internationale waarnemers: doelbewuste misleiding en beperkt mandaat	583
Nationale politiek: vertraagde en niet-onafhankelijke onderzoeken	585
Berichtgeving en censuur: strijd om de publieke opinie	590
Kerkelijke functionarissen: zwijgzaamheid en wegstijgen	595
De omvang van de verhulling van extreem geweld	596

Hoofdstuk 8

PREVENTIE VAN EXTREEM GEWELD 599

Theorie: het leger neemt voldoende preventieve maatregelen 600

Dagorders: humanitair optreden en getuigend van hoog beschavingspeil 600

Militaire justitie: klachten steeds streng en uitgebreid onderzocht 601

Informatie en scholing: aankweken van kennis en inzicht 602

Praktijk: mislukken van preventieve maatregelen binnen het leger 603

Dagorders en instructies aan de commandanten 603

Militair-juridisch falen en veronachtzaming van de meldplicht 605

Interne informatie- en voorlichtingsdiensten van de krijgsmacht 609

Eenzijdig en simplistisch vijand- en zelfbeeld 610

Dubieuze voorbeelden in propagandistische soldatenbladen 612

Oorlogsrecht en volkenrecht: nauwelijks een preventieve werking 613

Preventieve plannenmakerij van de legertop: de publieke schandpaal 613

Humanitaire en praktische overwegingen te velde 615

Hoofdstuk 9

MELDING VAN EN VERZET TEGEN EXTREEM GEWELD 619

Melding van extreem geweld 619

Aangiften van burgers en de gevolgen 619

Militaire aangiften van extreem geweld via de officiële weg 623

Verzet tegen extreem geweld 623

Indirect militair verzet 623

Soldatenbrieven en hun (onvrijwillige) publicatie 623

Ontbrekende bescherming van klokkenluiders 627

Spitsroeden lopen voor klokkenluiders 632

Verontwaardiging over en begrip voor massageweld 639

Direct militair verzet 643

Weigering van een dienstbevel en andere vormen van verzet 643

Wijdverbreid gevoel van onmacht 653

Verzet door ambtenaren van Justitie 655

Verzet van bestuursambtenaren 656

Brandstichting in Soengei Loear 660

Roofzucht en terreur in Madioen 661

De bittere pil van de para's in Rengat 663

Executies in Tandjoeng Poera 669

Hoofdstuk 10

OORZAKEN VAN EXTREEM GEWELD 671

Geweldbevorderende belangenconstellaties bij de autoriteiten 671

- Eigenmachtig optreden door commandanten 671
- Onduidelijke en wederrechtelijke orders 678
- Inconsequent personeelsbeleid van de legerleiding 682
- Dominantie van de militaire autoriteiten 686
- De militaire context 691
  - Chronisch troepentekort en al te ambitieuze doelen* 691
  - Strategisch defensief en militaire contraterreureur* 695
  - Invloed van de guerrillaoorlog* 699
- De militaire tegenstander 705
  - Koloniale traditie van geweld* 705
  - De Atjeh-oorlog als leerschool* 708
  - Racisme en vijandbeeld* 711
  - Wisselwerking van geweld* 717

Geweldbevorderende factoren binnen de krijgsmacht 722

- Selectie en opleiding 722
- Gebrek aan discipline 727
- Dalend moreel van de troepen 731

Persoonsgebonden factoren voor de escalatie van geweld 733

Hoofdstuk 11

SLOTBESCHOUWING 737

Massageweld als integraal bestanddeel van het koloniale beleid 737

Brede coalities van daders binnen de krijgsmacht en het burgerbestuur 740

- Systematisch gebruik van extreem geweld door de speciale troepen 740
- Structureel gebruik van extreem geweld door de reguliere troepen 743
- Extreem geweld door politie en hulpstroepen 746

Oorzaken voor het ontstaan van massageweld 747

Verhulling, ontbrekende controle en mislukte preventie 753

Verantwoordelijkheden van de hoogste militaire en burgerlijke leiding 755

- Een koloniale generaal met bloed aan zijn handen 756
- Een procureur-generaal die extreem geweld legitimeert 759
- Een gouverneur-generaal die voor zijn beleid over lijken gaat 762
- Een regering die wegkijkt als hoofdverantwoordelijke 764

Omvang en vormen van massageweld 765

Indonesisch massageweld: eveneens structureel maar geen rechtvaardiging 769

Bestrafing van massageweld: vooringenomenheid en blinde vlekken 770

Omgang met gevangenen: overvolle gevangenissen en eigenrichting 773

Verzet tegen en melding van massageweld: een zwijgende meerderheid 776

Vergelijking met de Britten in Indonesië, 1945-1946 778

Vooruitblik 779

Noten 783

Geraadpleegde bronnen 829

Lijst van afkortingen 843

Woordenlijst 847

Register van persoonsnamen en geografische namen 849

Illustratieverantwoording 870

WOORD VOORAF

Deze studie gaat over extreem geweld van Nederlandse militairen tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië 1945-1949. Wat bezielt iemand die zelf geen band heeft met de Gordel van Smaragd, om zich jarenlang te verdiepen in een dergelijk onderwerp? Oorlog heeft mij van jongs af aan gefascineerd – al weet ik mij bevoorrecht dat ik in een vreedzame westerse maatschappij mag leven. Mijn interesse voor het fenomeen oorlog nam verder toe tijdens mijn geschiedenisstudie aan de Universiteit Bern in Zwitserland, het land waarin ik vanaf mijn tienerjaren ben opgegroeid. Prof. dr. Stig Förster, een gezaghebbend militair-historicus, besteedde in zijn colleges veel aandacht aan de bloedige mondiale conflicten die sinds de Napoleontische tijd zijn uitgevochten. Mijn latere promotor benadrukte daarbij het belang aandacht te schenken aan ‘kleinere’ oorlogen die in het grotere geschiedkundige verhaal vaak niet veel aandacht krijgen. Hij prentte mij in dat het van groot maatschappelijk belang is oorlogen te analyseren: te ontrafelen hoe ze ontstaan, wat hen karakteriseert, welke mensen en middelen er worden ingezet en vooral welke ‘lessen’ er uit te leren zijn.

Deze boodschap had ik in mijn achterhoofd toen ik in 2009 op zoek ging naar een geschikt promotieonderwerp. Vanwege mijn belangstelling voor koloniale geschiedenis en mijn deels Nederlandse komaf werd mijn aandacht getrokken door de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949. Op grond van een verkennend literatuuronderzoek stelde ik vast dat het wetenschappelijke onderzoek naar die bewogen periode in de geschiedenis van Nederland en Indonesië een belangrijke lacune kent, namelijk waar het de Nederlandse extreme geweldpleging in die jaren betreft. Dat werd mijn onderwerp – en ik ben het *Schweizerischer Nationalfonds*, een stichting vergelijkbaar met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), dankbaar dat zij het belang ervan erkende en bereid was het onderzoek te financieren.

Tijdens mijn onderzoek kwam ik al snel voor enkele uitdagingen te staan. Deze hadden vooral te maken met de complexiteit van het onderwerp en de beschikbare bronnen. Na een fase van intensief literatuuronderzoek deed ik in de periode 2011-2013 anderhalf jaar onderzoek in de Nederlandse archieven, en vooral in de collecties van het Nationaal Archief. Daar kreeg ik toegang tot alle documenten die ik wilde inzien, ook de documenten die ‘beperkt openbaar’ waren. Het archiefonderzoek was uitermate vruchtbaar en stelde mij in staat een grote hoeveelheid bronnenmateriaal bijeen te brengen. Mijn promotor bleef mij met zijn vragen stimuleren en prikkelen, terwijl prof. dr. Peter Romijn, hoofd Onderzoek van het Instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies (NIOD), en tevens mijn copromotor, een belangrijke vraagbaak was voor specifiek Nederlandse aspecten van het onderzoek. Mijn verblijf in Den Haag stelde mij tevens in de gelegenheid (nader) kennis te maken met Nederlandse vakgenoten. Het was een aangename verrassing te ervaren hoe bereidwillig zij waren om kennis en inzichten te delen, mee te denken bij de opzet van mijn proefschrift en tips voor relevante bronnen te geven.

Gedurende mijn verblijf in Nederland kreeg mijn onderzoek een hoge actualiteitswaarde. Dit kwam vooral door een rechtszaak over een door Nederlandse militairen eind 1947 veroorzaakt bloedbad in het West-Javaanse dorp Rawagede. De Staat werd veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding aan de weduwen van de standrechtelijk geëxecuteerde mannen. De Nederlandse ambassadeur bood publiekelijk zijn excuses aan voor het gebeurde. Meer rechtszaken volgden en de media besteedden in toenemende mate aandacht aan het omstreden ver-

leden, waarbij enkele malen foto's van (vermeende) executies werden gepubliceerd. Voor drie gezaghebbende onderzoeksinstituten – het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het eerder genoemde NIOD vormde deze ontwikkeling in 2012 aanleiding om de regering op te roepen tot een groot onderzoek naar gewelddoepassing tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië. Mijn onderzoeksthema mocht zich opeens verheugen in politiek-maatschappelijke belangstelling.

Eind 2013 benaderde het NIMH mij in Zwitserland met de vraag of ik bereid zou zijn de Afdeling Wetenschappelijk Onderzoek tijdelijk te komen versterken. In het kader van de rechtszaken die Indonesische staatsburgers hadden aangespannen vanwege excessief Nederlands geweld tijdens de dekolonisatieoorlog, was dit militair-historisch kennis- en onderzoeksinstituut van het Ministerie van Defensie belast om namens de Staat het historische verificatieonderzoek uit te voeren. Dat betekende een aanzienlijke extra werkbelasting en het NIMH had dringend behoefte aan extra, in de materie ingewijde onderzoekers. Het aanbod heb ik aanvaard en op 1 augustus 2014 trad ik in dienst van het NIMH, nadat ik het manuscript voor mijn proefschrift nagenoeg had afgerond.

In het voorjaar van 2015 diende ik het manuscript van mijn proefschrift in bij mijn promotor aan de Universiteit Bern. In het najaar volgde de verdediging, waarna ik mij *doctor des. (designatus)* mocht noemen – een tussenstap naar de volwaardige doctorstitel. Het Zwitserse promotiestelsel verschilt van het Nederlandse. In Bern vindt de verdediging van een proefschrift meestal in kleine kring plaats en kunnen de decaan of de promotores ook nog in die fase kritiek leveren of verbeter suggesties doen. De *doctor des.* wordt geacht dit commentaar te verwerken in een eventuele handelseditie (of een andere publicatievorm). Pas als dit gebeurd is en hij (of zij) kan aantonen dat het onderzoek daadwerkelijk wordt gepubliceerd, krijgt de promovendus de volledige doctorstitel en de daarbij behorende rechten en verplichtingen. De procedure stelt de promovendus in staat om commentaar en nieuwe inzichten in de finale tekst te verwerken. Naast mijn verificatiewerkzaamheden lag mijn prioriteit na de verdediging bij het drukgereed maken van de tekst. *First things first*, en voor mij was dat het behalen van de doctor-status. Dit proces heeft ruim een jaar in beslag genomen, mede omdat gelet op de politiek-maatschappelijke belangstelling voor mijn proefschrift, het besluit viel een Nederlandse editie uit te brengen in plaats van de oorspronkelijk gedachte Duitse uitgave.

Nederlandse uitgevers toonden veel belangstelling het boek uit te geven, vooral nadat journaliste en historica Anne-Lot Hoek op 15 augustus 2015 in *NRC Handelsblad* over mijn onderzoek schreef en de belangrijkste conclusies openbaarde. Het onderwerp haalde zelfs de voorpagina en vervolgens belden veel journalisten. Ook Kamerleden gaven blijk van hun belangstelling. Hoe vleiend dergelijke belangstelling moge zijn, ik heb, met uitzondering van een artikel in *Trouw* van 23 september 2015, mijn kruit richting media drooggehouden. Uiteindelijk heb ik besloten om de handelseditie te laten verzorgen door uitgeverij Boom, die prachtige militair-historische boeken uitgeeft.

Het werken bij het NIMH was – en is – een verrijkende ervaring. Na jarenlang in betrekkelijk isolement onderzoek te hebben uitgevoerd, kwam ik te werken in een hecht team van door de wol geverfde historici onder wie prof. dr. Petra Groen, die al ruim dertig jaar 'Indische' onderzoekservaring heeft. Het betekende ook een kijk in hoe Nederlandse overheidsinstanties, en dan vooral de ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken, omgaan met zwarte bladzijden in het verleden. De directeur van het NIMH, drs. Piet Kamphuis, fungeert daarbij als een bak. Hij geeft zijn medewerkers alle ruimte om hun onderzoek volgens de academische regels uit te voeren en te boekstaven. Het NIMH kent een rijke onderzoekstraditie en staat borg voor een

regelmatige stroom publicaties. In teamverband komen grote uitgaven tot stand en zonder de expertise en collegialiteit van veel collega's had ik deze editie nooit binnen een jaar kunnen voltooien. Ik sta bij hen in het krijt.

De gang van lijvig Duitstalig proefschrift naar een kloeke Nederlandse handelseditie was complex. Een voorbeeld illustreert dat. Zo heb ik alle citaten voor het proefschrift in het Duits vertaald; voor de handelseditie moesten de oorspronkelijke citaten weer worden opgezocht en in veel gevallen bij de bron gecontroleerd. Monnikenwerk dat met grote inzet en zorgvuldigheid door Florine van Berne is uitgevoerd.

Bij uitgeverij Boom was – onder verantwoordelijkheid van uitgever drs. Geert van der Meulen – drs. Aranka van der Borgh, deels geassisteerd door Sophie Verhappen MA, verantwoordelijk voor de planning en productie. Zij droeg de verantwoordelijkheid voor de inzet van de twee vertalers drs. Arie Vogel en dr. Lex Hermans, redacteur drs. Sjoerd de Jong, correctrice drs. Linda Slangen en registermaakster Aida van Gelderen.

De vertaalde tekst is behalve door mijzelf ook kritisch bekeken door drs. Piet Kamphuis en dr. Thijs Brocades Zaalberg. Florine van Berne BA verrichtte zoals gezegd onontbeerlijk werk en geen moeite was haar te veel. De verwerking van het commentaar en het drukgereed maken van het manuscript gebeurde vakbekwaam door de bureauredacteurs drs. Yvette Cramer, drs. Femke Meijer en drs. Michael Horrée. Cartograaf Erik van Oosten zorgde voor passende kaarten, terwijl drs. Judith Moortgat, Andy Smith en Judith Lizé MA de beeldresearch voor hun rekening namen. Prof. dr. Jan Hoffenaar bewaakte het gehele proces met vaste hand en zorgde dat ik mij vooral op de inhoud kon richten. Alle mensen die een rol hebben gespeeld bij het productieproces ben ik erkentelijk. Voor hen passen kort samengevat twee woorden: hartelijk dank!

Al die inspanningen hebben er toe geleid dat de handelseditie in mijn ogen een rijkere en gerijptere inhoud kent dan het oorspronkelijke manuscript dat ik in het voorjaar van 2015 inleverde in Bern. Voor wie deze stelling wil verifiëren ligt de Duitse versie van het proefschrift ter inzage in de studiezaal van het NIMH. Ik wil benadrukken dat mijn onderzoek erop gericht was het extreme Nederlandse geweld van 1945-1949 in al zijn facetten in kaart te brengen en te analyseren. Dit boek concentreert zich dus bewust op dit type geweld en is door die beperking niet representatief voor het Nederlandse militaire optreden als geheel. Dit boek is geen kruistocht tegen de Nederlandse militairen die in de kolonie onder moeilijke omstandigheden dienden en waarvan de meerderheid zich niet schuldig maakte aan vormen van extreem geweld. Wat ik wil laten zien is dat het extreme Nederlandse geweld ofwel massageweld, in tegenstelling tot wat de officiële Excessennota uit 1969 poneert en door achtereenvolgende regeringen is uitgedragen, op structurele basis voorkwam. Anders geformuleerd: mishandeling, marteling, 'standrechtelijke' executies en 'brandende kampongs' waren schering en inslag en niet het resultaat van ontsporingen van enkele individuen. De titel van het boek is ontleend aan een citaat van een reservekapitein van de Koninklijke Landmacht. Deze officier die in politiek opzicht liberale opvattingen aanhing, was in het dagelijks leven spoorwegambtenaar. Hij stond achter het door legercommandant Simon Spoor geplande grootscheepse militaire offensief dat Nederland eind december 1948 op Java en Sumatra ontketende en dat als Tweede Politionele Actie de Nederlandse geschiedenisboeken is ingegaan, maar kampte met grote gewetensbezwaren over de in zijn ogen te extreme Nederlandse geweldtoepassing. Hij vergeleek die – net als veel andere militairen – met het optreden van de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

In een brief aan een vriend schreef hij: “Natuurlijk kan je proberen door je persoonlijk optreden goed te maken, wat anderen misdoen, maar daarmee wek je de doden niet op uit hun graven, daardoor herrijzen de verbrande kampongs van Spoor niet uit hun as.”

Ik ben mij er terdege van bewust dat het voor een historicus relatief makkelijk oordelen is, met kennis van de afloop, ver weg van het strijdgewoel en zittend in een bureaustoel. Ik besef ook dat ik als militair in een dergelijke positie, strijdend in een zenuwslopende en afmattende guerrilla-oorlog, net zo goed over de schreef had kunnen gaan. Onder Amerikaanse soldaten die aan de oorlog in Vietnam deelnamen, deden de gevleugelde woorden de ronde: “When you’re up to your ass in alligators, it’s difficult to remember you came to drain the swamp.” Dit overkwam ook veel van de ruim 200.000 Nederlandse militairen die in Indonesië werden ingezet. De meesten van hen hadden bij vertrek uit Nederland oprecht het idee dat zij de bevolking van de archipel gingen beschermen en helpen, iets wat ze in veel gevallen ook deden. Eenmaal daar, hebben zij echter al snel ervaren dat de realiteit op het grimmige Indonesische oorlogstoneel er geheel anders uitzag dan het voorlichtingsapparaat in Den Haag wilde doen geloven. Toch geldt – en ik benadruk dat nogmaals – dat moeilijkheden, tegenslagen of extreme gewelddaden van een onorthodox optredende vijand geen vrijbrief zijn tot of rechtvaardiging voor eigen misdaden. Wel kunnen ze een verklaring daarvoor bieden en soms maken ze ontsparingen begrijpelijk. Verklaaren en begrijpen zijn evenwel andere categorieën dan goedpraten en bagatelliseren.

Dit boek had ik niet kunnen maken zonder steun van velen. Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn echtgenote Sophia, die mij mijn regelmatige afzondering in de studeerkamer ’s avonds en in de weekenden nooit kwalijk nam. Zij stemde tweemaal in naar Den Haag te verhuizen. Ook schonk zij het leven aan twee prachtige zonen voor wie zij overwegend in haar eentje de dagelijkse zorg droeg. Dit boek draag ik daarom met veel dankbaarheid en liefde aan haar op.

Heel veel heb ik te danken aan mijn promotores, prof. dr. Stig Förster en prof. dr. Peter Romijn. Een speciaal woord van dank geldt drs. Piet Kamphuis, die mij in staat stelde dit boek bij Boom te laten verschijnen.

Bij het NIMH ben ik prof. dr. Petra Groen, prof. dr. Jan Hoffenaar en dr. Thijs Brocades Zaalberg veel dank verschuldigd voor hun prikkelende vragen, kritische commentaar, advies, verbeteringssuggesties en vooral voor de vele gesprekken over mijn onderzoek en het verwoorden van de resultaten. Verder dank ik Azarja Harmanny MA, dr. Jaap de Moor, dr. Stef Scagliola, dr. Willem IJzereef en Esther Zwinkels MA voor hun waardevolle inbreng. Hetzelfde geldt voor Henry Klom, die mij in een vroege onderzoeksfase de weg wees in de militaire wereld en met wie ik vele verhelderende gesprekken voerde.

Mijn dank gaat daarnaast uit naar Maddie Baten, Welmoed Bons MA, drs. Herman Burgers, Roel Frakking MA, prof. dr. Christian Gerlach, dr. Jasper Heinzen, drs. Maarten Hidskes, prof. dr. Gerhard Hirschfeld, drs. Dirk Janse, Frank Kanhai, Rogier Koedijk MA, Mark Loderichs MA, dr. Erwin van Loo, dr. Bart Luttkhuis, prof. dr. Dirk Moses, drs. Herman Roozenbeek, dr. Marc Segesser, Regina Zürcher – en *last but not least* naar mijn ouders, schoonouders, mijn zus en mijn zwagers.

Hoewel velen mij hebben bijgestaan en hebben bijgedragen aan mijn onderzoek, zijn zij niet verantwoordelijk voor eventuele fouten of onvolkomenheden in de tekst. Daarvoor is slechts één persoon verantwoordelijk – en dat ben ik.

Rémy Limpach

Den Haag, augustus 2016

Hoofdstuk 1

INLEIDING

Op 14 september 2011 drong een stukje wereldgeschiedenis een Haagse rechtszaal binnen. Die dag verloor de Nederlandse staat na een opzienbarend juridisch touwtrekken een rechtszaak die negen hoogbejaarde Indonesische weduwen al in 2008 hadden aangespannen. De aanklaagsters en één mannelijke overlevende hadden naar dit middel gegrepen omdat Nederlandse militairen op 9 december 1947 in Rawagede (of Rawagedeh, tegenwoordig Balongsari in West-Java) een massamoord op 120, of volgens een andere bron 431, Indonesische mannen hadden gepleegd. Bij dit bloedbad waren de echtgenoten van de aanklaagsters zonder enige vorm van proces ‘standrechtelijk’ geëxecuteerd.

Het Haagse vonnis werd door velen die het proces volgden als baanbrekend gezien. Nederland had zich voor Vrouwe Justitia nog vergeefs op verjaring beroepen, maar bood na de gerechtelijke uitspraak voor het eerst excuses aan voor een specifieke massaslachting tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949). Deze symbolische stap werd gezet op 9 december 2011, precies 64 jaar na het bloedbad. Daarbij begaf de Nederlandse ambassadeur in Indonesië, Tjeerd de Zwaan, zich te midden van een spervuur van flitslichten van de pers naar de plaats van de misdaad, waar hij namens Nederland aan de nabestaanden van de slachtoffers officieel excuses aanbood voor de “tragedie” van 9 december 1947. De Zwaan vermeed daarbij kwalificaties als ‘oorlogsmisdaden’ of ‘misdaden’, wat voor de rechtsfilosoof Wouter Veraart reden was het gebaar als “afgemeten” en “karig” te beoordelen.¹

Na het vonnis en de excuses werd Liesbeth Zegveld, succesvol advocate en bijzonder hoogleraar internationaal humanitair recht, het met de minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal eens over een schadevergoeding van 20.000 euro per aanklaagster – een novum in de internationale koloniale en juridische geschiedenis.² Dit alles betekende in juridisch opzicht echter nog geen definitieve streep onder de zaak: in mei 2012 dienden andere Indonesische weduwen aanklachten in wegens nog veel grotere massaslachtingen in Zuid-Celebes (het tegenwoordige Zuid-Sulawesi). De in het defensief geraakte Nederlandse autoriteiten publiceerden op 10 september 2013 ten slotte een minnelijke schadevergoedingsregeling, op grond waarvan Nederland elk van de sindsdien ingediende Indonesische aanklachten individueel onderzoekt en – indien de staat de executies als aannemelijk beoordeelt – buiten rechte tot betalingen overgaat.³

Slechts twee dagen later, op donderdag 12 september 2013, bood de Nederlandse regering in de persoon van De Zwaan onder druk van de aanhoudende civiele procedures voor het eerst officieel excuses aan voor alle ‘standrechtelijke executies’ die tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog hadden plaatsgevonden. Daarbij kwalificeerde de ambassadeur de gewelddaden als ‘excessen’. Deze tweede excuusceremonie stuitte in Indonesië op kritiek van de kant van zowel enkele politici als groepen slachtoffers, omdat De Zwaan het nationale mea culpa had uitgesproken in de ambassade te Jakarta en zich niet speciaal daarvoor naar Zuid-Sulawesi had begeven. Bovendien had de ambassadeur de jaarlijkse gedenkdag op 11 december van de door de voormalige koloniale mogendheid gepleegde massamoord in Zuid-Sulawesi genegeerd.

Veel wijst erop dat Nederland het pijnlijke nationale gebaar van excuses zo snel mogelijk afgehandeld wilde hebben, en wel vóór het handelsbezoek van minister-president Mark Rutte aan Indonesië in november 2013. Een andere reden voor de ambivalente Indonesische reactie op